

DOĞUMUNUN 770. YILDÖNÜMÜNDE

**Uluslararası
Yunus Emre Sempozyumu
Bildirileri**

**Editör
Hacı Bayram BAŞER**

26-27 KASIM 2010
İSTANBUL

**İstanbul Büyükşehir Belediyesi
Kültürel ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı
Kültür Müdürlüğü Yayınları**

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ'nin Katkılarıyla

**DOĞUMUNUN 770. YILDÖNÜMÜNDE
ULUSLARARASI YUNUS EMRE SEMPOZYUMU**

26 - 27 KASIM 2010
ALİ EMİRİ EFENDİ KÜLTÜR MERKEZİ / FATİH

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. İskender PALA

Doç. Dr. Ekrem DEMİRLİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI

Dr. Semih CEYHAN

Dr. Ömer TÜRKER

Dr. Müjdat ULUÇAM

SEKRETERYA

Hanife DÖNMEZ

Hacı Bayram BAŞER

İLETİŞİM

yunus.emre.sempozyum@gmail.com

YÜNUS EMRE ŞERHLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa TATCI
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi
ANKARA

Giriş

Yünus Emre, hiç şüphesiz, yaşadığı XIII. yüz yıldan itibaren Türk dilini ve Türk fikir hayatını çok derinden etkilemiştir. Vücut birliği inanışının ve ilâhî aşkın coşkun bir temsilcisi olan bu büyük Hak âşığı, bir insân-ı kâmil modeli olarak insânlığı etkilemeğe devam etmektedir.

Yünus, ana dilimiz Türkçe'nin virtüözüydü. Dilimize mânâ elbisesini o giydirdi. Kelimeler mâverâyâ onun mısralarıyla kanatlandı. İçerik boş sözler, onun şiirlerinde anlam kazandı. O, İslâm tasavvuf tarihinde sadece bir tecrübe olmanın ötesinde, evde, çarşıda ve sokakta konuştuğumuz kuru ve sıradan kelimelere ses, ahenk ve mânâ vererek yeni bir dil kurdu. O bizim aşk ve gönül dilimiz oldu. Yünus'un büyüklüğünün sırrı buradadır.

Elimizdeki belgelerden anlaşıldığı üzere, Yünus, yaşadığı çağdan itibaren okunmuş ve yorumlanmıştır. Bazı şâirlerin divânlarında ve menâkıp-nâmelerde, onun hayatına ve şiirlerine yapılan atıflar, Yünus'un, mutasavvıf çevrelerde çok iyi tanındığını göstermektedir. Diğer taraftan, Yünus'un bazı şiirlerine, özellikle bu tebliğde söz konusu edilecek olan meşhûr "çıkıtm erik dalına" şathiyesine yapılan şerhlerin çokluğu onun yaygın şöhretinin en önemli tanıklarındır.

Yünus'un adı bilinmekle birlikte, tarihi kimliği, efsânelerin içinde kaybolup gitmiştir. Onun gerek bir mutasavvıf olarak ve gerekse dilimizin edebîleşmesinde oynadığı rolü dikkate alarak hakkında araştırma yapma gereği duyan ilk bilim adamı Fuat Köprülü olmuştur. Gerçekten de, Köprülü, iğneyle kuyu kazarcasına çalışıp ortaya koyduğu "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*" adlı esereyle bu büyük şâiri, bilim âlemine ve geniş okuyucu kitlelerine ilk defa ve ciddi olarak tanıtmıştır. Yünus'u, Köprülü'den itibaren, Burhan Toprak, Abdülbaki Gölpınarlı, Faruk Kadri Timurtaş, Mehmet Kaplan, Ahmet Kabaklı, Emine Sevim, Necla Pekolcay, Turan Alptekin ve İsmail Yakıt gibi pek çok bilim adamı, incelemeleriyle çözümlenmeye, anlamaya ve anlatmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar gelecekte de sürecektir.

Yünus Emre'nin şiirlerine yazılan şerhlerin önemini ilk defa "Yünus'un Yeni Bir Şiiri mi" adlı makalemizde (Erguvan, Sayı 1, Ankara 1985) dikkati çekmiştik. Daha sonra rahmetli hocam Âmil Çelebioğlu o güne kadar bilinen şerhleri toplu olarak değerlendiren bir makale neşretti. Son olarak da Emine Sevim ve Necla Pekolcay "Yünus Emre Şerhleri" adlı kitaplarında dört şerhi bir araya getirmişlerdir (bk. Bibliyografya).

Bu çalışmada, Yünus Emre'nin, "Çıkıtm erik dalına anda yedim üzümü" matla mısralı şathiyesiyle diğer bazı şiirlerine yapılan şerhler tesbit edilmiştir. Şâirler birden çok Yünus'un varlığından haberdar olmadıkları için Âşık Yünus'a ait olduğunu sandığımız bazı şiirleri Yünus'a atfederek şerhetmişlerdir. Tebliğde doğal olarak bu şerhler de değerlendirilmiştir.

Yünus'un "Çıkıtm erik dalına" şathiyesinin bugüne kadar bilinen dört şerhi var idi. Şeyhzâde, Niyâzi-i Mısri, Bursalı İsmail Hakkı ve Şeyh Ali Nevrekânî'ye ait bu şerhlerden sonra İbrahim Hâs, Bekir Sidkî Efendi, Şevket Turgut Çulpan'a ait eserlerle bu sayı yediye çıkmıştır.

Bunun dışındaki birkaç şiir, yine Bursalı İsmail Hakkı, Niyâzi-i Mısri ve Selâmî Mustafa Efendi tarafından şerh edilmiştir. Abdullah Salâhî'nin Yünus Emre adına şerh ettiği beyit vardır. Bu beyit Yünus'a ait olmamakla beraber Yünus Emre tesirini ortaya koyduğu için bu çalışmada sadece işaret edilmiştir.

Yünus'un şiirlerine yazılan şerhler, araştırmalarımızda işaret edilenlerle sınırlı değildir. Kütüphanelerin gizli köşelerinde, bilinmeyen bazı yeni şerhlerin var olabileceğini tahmin ediyoruz. Bunlar zamanla ortaya çıkacaktır.

Burada şu hususu belirtmekte yarar vardır: Yünus'un şiirlerine yazılan gerek müstakil şerhler

ve gerek mutasavvıflara ait eserlerin arasındaki atıfta bulunulan beyit yorumları, şâirin kültür ve edebiyat tarihimizdeki tesirinin ne denli büyük ve geniş olduğunu gösteren en önemli belgelerdir.

Bilindiği gibi tasavvufî şerhler, anlaşılır olan eserlerin anlatıldığı değil, ledünnî ve gaybî olan fikirler ve eserlerin izâh edildiği eserlerdir.

Yûnus Emre de, şiirlerinde Türkçe'nin sâde kelime ve kavramlarıyla derin mânâlar yüklü mecazî/metaforik bir dil yaratmış kendine özgü bir mânâ ve aşk dili kurmuştur.¹ Onun şiirleri bu açıdan bakıldığında Türkçenin gayb dilidir. Yûnus, kendi dili için, "kuş dili-mânâ dili" tâbirlerini kullanır. Kur'ân'daki "mantıku't-tayr" ifâdesinden kinâyeye ortaya çıkan bu "kuş dili"² tâbiri, "kuş'un maddeneden mânâyâ intikâl eden "erenler" için bir istiâre olması sebebiyle, "erenler dili" anlamına gelmektedir. Erenlerin dili, anlaşılır gibi olsa da insânların akıl ve gönül bilgisi yönüyle farklı seviyede olmasından ötürü, gittikçe derinleşmekte ve bu sebepten izâha muhtâc hâle gelmektedir.

Esasen, Yûnus Emre'nin şiirlerinde yoğun bir sembolizm yoktur. Fakat o, zaman zaman müstakil bir şiirinde veya bir şiirin bazı beyit veya kıt'alarında sembolizme, metaforik ifâdelere müracaat eder. Bu tür kavram veya ifâdeler, daha çok cem' hâli ve cem' ötesi makâmlara çıktığında görülür. "Yûnus Emre'de sembolizmi ele alabilmek için, ilkin, onun iç dünyasının ana hatlarıyla ortaya konması gerekir. Şiirlerinde ele aldığı, işlediği temalar onun rûh dünyasının, bir diğer tâbirle mânevî cephesinin aynasıdır. Yûnus'un şiirlerinde, aşk, insân-ı kâmil (ideal insân), hayat-ölüm, varlık-yokluk vs. gibi metafizik konuların hâkim olduğu görülmektedir. Bütün bu konular onda, "insân-ı kâmil" in şahsında yoğunlaşmakta ve Yûnus kendi ideal benliğini bu üniversal tipin kendi varlığındaki tezahüründe aramaktadır. Yûnus, bu ideal insân tipini, kendi ideal benliğinde ancak "aşk"la bulabilmektedir. Bunun için de, kâmil bir mürşidin rehberliğini ve nefis mücâdelesini zorunlu görmektedir. O hâlde Yûnus'un kullandığı motiflerin sembolik değerleri "insân ve tasavvuf" çerçevesinde olacaktır. Yûnus Emre, sembol ve metafor kullanmada Mevlânâ kadar ileri gitmiş değildir. Zâten çoğu yerde açık ve teefsire ihtiyaç göstermeyen üslûbu onu sık sık sembollere başvurmadan alıkoymaz. Bununla beraber o, düşünce ve rûh dünyası gereği sembollere başvurmadan da edemez."³

Bu kısa izâhtan da anlaşılacağı gibi mutasavvıfların sembollere başvurduğu yerde kullandıkları dil, çözümlenmeye muhtâctır.

1 Bu konuda, Yûnus Emre Külliyyatı'nın I. Cildindeki kavram tahlillerimize bakılabilir. Ayrıca bkz. Mustafa Tahralı, "Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Mefhumların Akisleri", *Uluslararası Yûnus Emre Sempozyumu Bildirileri*, s. 179-188, Ankara 1995. Yûnus'ta "yol" metaforu için, bk. Engin Sezer, "Dilde ve Edebiyatta Yol Metaforu", *Kitap-lık*, 65 (Ekim 2003) 90; Yûnus'ta "şehir" metaforu için bk. Köksal Seyhan, "Yûnus Emre'nin Bir Şiirinde Şehir Alegorisi", *Journal Of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları, In Memoriam-Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı*, II, Vol. 24 / II 2000, s. 231-280.

2 Tasavvufta "kuş" metaforu pek çok kaynakta geçmekle bu metaforda kasdedilen "kuş", umumiyetle leylek, turna, kırlangıç gibi göçmen veya diğer balıkcıl kuşlardır. Erenler madde âleminden mânâyâ bir rehber eşliğinde göç ettiklerinden ve bedenlerine bağımlılıkları kalmadığından, kendilerini "kuş"a benzetmektedirler. Yine göçmen kuşlar, "rûh-ı kudsi"den kinaye kullanılmaktadır. Yûnus'un; Bir kuş olup uçmak gerek bir kenâra geçmek gerek Bir şerbetden içmek gerek içenler ayılmaz ola

*
Eydürler bir kuşıdı hikmeti öküşidi

İki cihân ârifi ol kuşdan îbret aldı

*
Benüm cânım bir kuş durur gevdem anun kafesidür

Dostdan haber gelicegiz bir gün uçar kuşum benüm

beyitlerinde geçen "kuş" sembolü, rûh ve rûh-ı kudsi mukâbili kullanılmaktadır.

Menâkipnâmelerde "kuş, turna vs. donuna girme" motifinin hakikati de bundan başka bir şey değildir.

Erenlerin her biri "nefes-i kudsi" ile ebediyette hayât bulduklarından, sırf rûh olmuşlardır. Onun içindir ki sözleri "mânâ", kendileri "kuddise sirrehu" (sırları takdis edilmiş)dir.

3 İsmail Yakit, *Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına*, Ankara 2002, s. 20.

Yûnus Emre Şerhleri

Yûnus Emre'nin Dîvânı içinde en fazla şerhi yapılan manzume, "Çıktım erik dalına anda yedim üzümü" matla mısraıyla başlayan şathiyyedir. Bu şiirin şimdiki tesbitlerimize göre Şeyhzâde, Niyâzi-i Mısri, Bursalı İsmail Hakkı, Şeyh Ali Nevrekâni, İbrahim Hâs, Bekir Sıdkı Efendi, Şevket Turgut Çulpan'a ait yedi (Ahmet Kabaklı, İsmail Yakıt ve Haydar Murad Hepsev'e ait edebî, felsefî ve sûfiyâne muhtevalı değerlendirmelerle birlikte on) şerhi bulunmaktadır. Bunun dışında yine Yûnus'un "Süretten gel sîfata yolda mânâ bulasın" matlaıyla başlayan remzî ifadelerle yüklü sülûknâmesi Bursalı İsmail Hakkı tarafından şerh edilmiştir. Ayrıca Aşık Yûnus'a ait olduğunu sandığımız üç şiir de Niyâzi-i Mısri, Bursalı İsmail Hakkı ve Mustafa Selâmi tarafından şerhedilmiştir.

Burada bir husûsun daha bilinmesinde yarar vardır: Yûnus'un yukarıda işaret ettiğimiz şiirleri için yazılan müstakil şerhlerin dışında, Türk mutasavvıflarına ait risâlelerde, bazı beyit veya dörtlüklerine yapılan pek çok atıf ve açıklamalar bulunmaktadır. Yûnus Emre'yi yorumlama ve anlama çalışmalarında bu atıfların da fevkalâde önemi vardır. Aşağıda vereceğimiz birkaç örnek kaynaklara gidildikçe daha da artacaktır.

Bunlardan biri Hacı Bayram-ı Velî (ö. 1430) tarafından yetiştirilen ve Somuncu Baba'nın oğlu olan Yûsuf-ı Hakîkî (ö. Aksaray 1487)'ye aittir. Hakîkî "Risâle-i Tasavvuf" adlı eserinde, Yûnus'un bazı sembolik beyitlerini yorumlamıştır.⁴ Yine XVI. asır Halvetîlerinden Elmalılı Vâhib Ümmî'nin Yûnus'un fikirlerini, "evliyâ" diye bahsettiği üstadı Yiğitbaşı Ahmed Efendi (XVI. asır)'den talim ettiği anlaşılmaktadır.⁵ Bunun doğruluğu bizzat Yiğitbaşı'nın eserleriyle de ortaya çıkmaktadır. İncelendiğinde görüleceği üzere Yiğitbaşı Ahmed Marmaravî de, hemen her manzûmesinde Yûnus'un etkisinde kalmıştır. Mensûr eserlerinde de zaman zaman ondan alıntılar yapar. Bunlardan *Risâletü'l-Hudâ* adlı eserinde müridlerin uymaları gereken tarikat adabını anlatırken bu edelere riâyetin öneminden dem vurarak Yûnus'tan alıntılar yapar.⁶

Niyâzi-i Mısri'nin de "*Vahdet-i Vücûd Risâlesi*"nin içinde Yûnus'un ümmî olduğu söylendikten sonra:

Siyâset meydânında galabadan bakan ol

Siyâset kendi olmuş girmiş meydan içinde

beytinin vahdet neşvesiyle yapılan bir satırlık şerhi bulunmaktadır.⁷

Diğer taraftan, İsmail Hakkı Bursavî de, müstakil şerhlerinin yanında, *Ferahu'r-Rûh*, Kitâbü'n-Netice Mesnevî Şerhi ve diğer bazı eserlerinde, Yûnus'tan deliller getirip konuyla ilgili kısa açıklamalarda bulunmuştur.⁸

Bu nevî kısa şerhlerin bir araya getirilmesi Yûnus'un doğru anlaşılması için mutlaka yararlı olacaktır.

"Çıktım Erik Dalına" Şerhleri

Bilindiği üzere Yûnus'un "Çıktım erik dalına anda yedim üzümü" mısralarıyla başlayan şathiyye/gazeline yazılan nazire ve şerhlerle çok geniş bir kültür oluşmuştur.⁹ Bunlardan bazıları şöyledir;

Şeyhzâde Muslihüddin Efendi

Şeyhzâde'nin kimliği mechûlümüzdür. Yazmalarda bu şârihin ismi sadece Şeyhzâde olarak

4 Yûsuf-ı Hakîkî, *Risâle-i Tasavvuf*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmûd Ef. Bl. Nu: 2974, vr. 30b. Hakîkî, bu beyti Seyr-i ilallah (Allah'a doğru seyr) yani, kalb makamında seyr eden dervişin henüz istidat kazanmadan icazet talep etmesi halinde yoldan çıkabileceğini anlatırken şerhetmektedir. Beyitte, Devleçeç (baykuş=sâlik derviş, Vâsil adayı) yuvasında yumurtalarını yavru haline getirip yavrularını beslemek (=hâlve maktamlarını tamamlamak) durumundayken, bu görevini yerine getirip getirmeden, başka bir kuşun elinden hakkı olmayan bir yavruyu kaparak (=makam tekmiil etmeden icazet peşinde koşup bunu da alarak) doğanın (=mürşid, doğru yol) yolundan sapıp merdûd olması anlatılmaktadır.

5 Abdülvehhâb Ümmî, *Dîvân-ı İlâhiyât*, Şahsi Ktp., s. 76.

6 Ahmed Ögke, *Ahmed Şemseddin-i Marmaravî*, İstanbul 2001, s. 102.

7 Niyâzi-i Mısri, *Risâle-i Vahdet-i Vücûd*, Millî Ktp. Yz. A. 4409.

8 İsmail H. Bursavî, *Ferahu'r-Rûh*, Bulak 1252, C. I, s. 5. (Eserin sadeleştirilmiş metni için bk. *Ferahu'r-Rûh*, C. I, Hz. Mustafa Utku, Bursa 2000, s. 25). Bu beytin şerhi için ayrıca bkz. Millî Ktp. Yz. Nu: 392, s. 11. Bursavî'nin Yûnus'a başka bir atfı için bk. Mehmet Ali Aynî, *Türk Azizleri*, İstanbul 1944, s. 105.; İsmail Hakkı Bursavî, *Ferahu'r-Rûh*, C. II, (Hz. Mustafa Utku), Bursa 2002, s. 438-9.

9 Yûnus muakkiplerinin dîvânlarındaki bu nazirelerin bazıları için bk. *Türk Edebiyatında Şathiyye*, Ankara 2001, künyeli eserimizde toplu olarak bulunmaktadır.

geçmektedir. Şeyhzâde muhtemelen İzmimli olan Kadı Beyzavî Tefsîri'ne hâşiye yazan, özellikle Mesâbih, Meşârih ve Kaside-i Bürde'ye şerhleriyle tanınan Şeyhzâde Muslihüddin Mehmet Efendi olsa gerektir (ö. 951/1544). İstanbul'da Hoca Hayreddin Efendi hazîresinde medfûndur¹⁰. Yûnus'un söz konusu "Çıktım erik dalına" şiirinin şimdilik bilinen ilk şerhidir (telif: H. 902/M. 1497). Bu eserde şiirin 7 beyti şerh edilmiştir.¹¹ Şerhin nüshaları, Süleymaniye Kt. Esat Efendi Nu: 1461, 97 vr. Yazı Nesih; İÜ. Ktp. Ty. Yz. Nu: 4015, Vr. 66b-98b ve Millî Ktp. Yz. Nu: A /1983 kayıtlarında yer alır.

Niyâzi-i Mısri

Niyâzi-i Mısri (ö. 1694), eserlerinde İbn Arabî, Hz. Mevlânâ ve Yûnus'un düşüncelerini mükemmel bir şekilde terkip etmiştir. Bir manzumesinde "Niyâzi'nin dilinden Yûnus durur söyleyen" diyerek Yûnus Emre okulunun muakkiplerinden olduğunu belirten Mısri, şairliğiyle ve şâirliğiyle aynı zamanda bütün asırların en mükemmel Yûnus yorumcusudur. Mevcut şerhler içinde en fazla istinsah edilip çoğaltılan ve okunan şerh, Mısri'nin eseridir.¹² Söz konusu şerhte, şiirin 9 beyti açıklanmıştır.

İsmail Hakkı Bursavî

İsmail Hakkı Bursavî (ö. 1725) Arapça ve Türkçe olarak, manzûm, mensûr, tercüme ve telif, irili ufaklı iki yüze yakın eser yazmıştır. Bu eserlerinde sık sık Yûnus Emre'ye atıfta bulunan Hakkı'nın şerhlerinden birisi de Yûnus'un "Çıktım erik dalına" şerhidir. Şerhin müellif hattı nüshası risâlelerini ihtivâ eden bir mecmûa içindedir: Süleymaniye Ktp. Esat Ef. Bl. No: 1521/2. vr. 26b-41a. Yazı, tâlik. 13 Beyit.

Bursalı İsmail Hakkı ayrıca yine Âşık Paşa'nın Yûnus'a naziresi olan: "Çıkdım bâdem dalına anda yedim üzümü / Ol dem ki üzüm yedim mânâ buldum sözüümü" matlayla başlayan şiire şerh yazmıştır. İsmail Hakkı her ne kadar Hazret-i Mevlânâ'dan iktiba ederek "sevgilinin sırrının örtülü olması daha hoştur." diyerek Allah gelinlerine benzeyen sırlarının açılmamış gerektiğini söylese de Türk Edebiyatında en fazla şerh yazan mutasavvif kendisidir.¹³

İbrahim Hâs

XVII-XVIII. asır sûfi müelliflerinden olan İbrahim Hâs'ın (ö. 1761)¹⁴ yazmış olduğu eserlerden birisi de "Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre" adıyla yazdığı "Çıktım erik dalına" şerhidir. Bu şerhin şimdilik tek nüshası Millî Kütüphanede bulunmakta olup künyesi "Şerh-i Ebyât-ı Yûnus Emre, Millî Ktp. Yz. Nu: A. 8311. Yazı: Nesih kırması. 58 vr." şeklindedir. İbrahim Hâs'ın tesbit ve şerh ettiği şiir 9 beyittir. Benzerlerden çok farklı olan bu şerh yakın bir tarihte tarafımızdan bulunmuş ve yayınlanmıştır.¹⁵

Şeyh Ali Nakşbendî en-Nevrekani

Şeyh Ali Nevrekani'nin hayatıyla ilgili bilgimiz yoktur. Bu zât tarafından yazılan şerhin, Ankara Millî Kütüphanede bir risâle içinde tek nüshası bilinmektedir. Bu risâle, üslûp itibarıyla Niyâzi-i Mısri tarafından yapılan şerhe çok yakın olup, onun bir özeti gibidir. Dolayısıyla risâlenin Mısri tesiriyle yazıldığı söylenebilir. Eğer bu tesbitimiz doğru ise, metnini vereceğimiz risâlenin XVIII. yüzyılda veya daha sonraları yazıldığı söylenebilir. "Güfte-i Yûnus ve Şerh-i Şeyh Ali Nakşbendî" başlıklı bu şerhin şimdilik bilinen tek nüshası vardır: Millî Ktp. Yz. Nu: A. 392/8. vr. 156b-158b; yazı rik'a.¹⁶

Bekir Sıdkî Visâli

10 Bk. İsmail Yakıt, *Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına*, Ankara 2002, s. 24.

11 Risale, daha önce neşredilmiştir. Bk. Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yûnus Emre Şerhleri*, Ankara 1991.

12 Bunlardan bazılarının künyesi için bk. Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Bibliyografyası*, Ankara 1988. Şerhin ilmi bir yayını tarafımızdan yapılmıştır. Bk. Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre*, C. V, İstanbul 2008; Diğer bir yayın için bk. Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yûnus Emre Şerhleri*, Ankara 1991.

13 Bu çerçevede yine Yûnus'un "Süretten gel sîfata yolda safâ bulasın" mısırıyla başlayan 13 beyitlik gazeli Bursalı İsmail Hakkı tarafından "Min Kelimâti-Şeyh Yûnus Emre" başlığıyla şerh edilmiştir. Nüshaları: Müellif hattı nüshası için bkz. Süleymaniye Ktp. Esad Efendi Bl. Yz. Nu: 1521. (Telif: 1712; Bkz. Burhan Ümit Toprak, *Yûnus Emre Divânı-III-Ve Şerh-i Rumûzât-ı Yûnus Emre*, İstanbul 1934, s. 151-167.); Süleymaniye Ktp. Hallet Efendi Bl. Yz. Nu: 724, vr. 115a-123b.; Millî Ktp. Yz. Nu: A/392/6. vr. 13a-28b.

14 Hayatı hakkında bkz. *Osmanlı Müellifleri*, Tıpkıbasım, (hz. C. Kurnaz, M. Tatcı, Ankara 2000), İstanbul 1333, C. I, S. 28; Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, C. IV. Süleymaniye Ktp. Yz. Bağışlar, Nu: 2308, s. 23-24; İbrahim Hâs, *Menâkıbnâme-i Hasan Ünsî*, Ankara 2002; İbrahim Hâs, *Tezkiretü'l-Hâs*, Süleymaniye Ktp. HM. Bl. Nu: 4543, vr. 379a.; Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ*, C. IV. Süleymaniye Ktp. Yz. Bağışlar, Nu: 2308, s. 23-24.

15 *İbrahim Hâs, Yûnus Emre'nin Bir Şiirinin Şerhi-Çıktım Erik Dalına*, Ankara 2004: Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Külliyyatı-Yûnus Emre Şerhleri*, C. V, İstanbul 2008.

16 Şeyh Ali'nin şerhi daha önce tarafımızdan yayınlanmıştır. Bk. Mustafa Tatcı, *Türk Kültürü*, S. 329. Ankara

Uşşâkî şeyhi Abdurrahman Sâmi Efendi'nin halifelerinden olan Bekir Sıdkî Visâlî 1881'de Kula'da doğmuş, 1962'de İzmir'de vefat etmiştir. Sâmi Efendi'nin yerine postnişin olan Sıdkî Efendi'nin şiirleri, dervîşi Mehmet Rûhî Efendi'nin (ö. 1973) şiirleriyle birlikte basılmıştır. Bu manzumelerin içinde, Yûnus'un şathiyyesinin on iki beytine yazdığı bir şerhi de bulunmaktadır. Bu kısa şerh manzumdur ve basılmıştır. (Bk. Visâlî ve Rûhî, *Hakikat ve Marifet Sırları*, İstanbul 1984.)

Şevket Turgut Çulpan

Ahmed Yüksel Özemer'in verdiği bilgiye göre¹⁷ *Halvetî-Melâmî-Üveysî* meşrepli bir bankacı olan Şevket Turgut Çulpan 14 Mart 1910 tarihinde Üsküdar'da doğmuş, yine aynı yerde 30 Temmuz 1990 tarihinde vefat etmiştir. Turgut Çulpan, manâ âleminde Halvetî Ümmî Sinan Hazretleri ve hâl-i hayatında Eyüp'teki Ümmî Sinan Dergâhî'nin son postnişini Nasûhî Kargı ve Arûsî şeyhlerinden Aziz Çınar tarafından irşad edilmiştir. Türk Ticaret Bankası Kadıköy Şubesi Müdürlüğünden emekli olan Çulpan, 30 Temmuz 1990'da Hakk'a yürümüştür. Kabri Karacaahmet Mezarlığı'ndadır. Çulpan, ömrü boyunca kendisini örtmüş, mahfi yaşamıştır. 1951 ilâ 1974 yılları arasında yaşadığı manevî halleri, "Şevket" ya da "Şevket Ümmî" mahlûslarıyla yazdığı nefes ve şathiyelerinde dile getirmiştir¹⁸. Çulpan'ın eserleri içinde bir de Yûnus'un "Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü/Bostân ıssı kakıyıp, der ne yersin kozumu" başlıklı 9 beyitlik nutkunun şerhi bulunmaktadır. Bu şerh de tarafımızdan yayınlanmıştır¹⁹

Ahmet Kabaklı

Günümüz edebiyat tarihçilerinden ve gazetecilerinden olan Ahmet Kabaklı (1924 Harput/8 Şubat 2001 İstanbul)²⁰. Yûnus Emre hakkında yazdığı eserinden başka (bk. Yûnus Emre, 1971) "Çıktım erik dalına" hakkında yorum da yazmıştır. Kabaklı "Şiir İncelemeleri" adlı eseri içinde yer alan "Kâf Dağı'ndan Bir Taş"²¹ başlıklı yazısını bu yoruma ayırmıştır.

İsmail Yakıt

Çağdaş Türk-İslâm düşüncesi araştırmacılarından olan İsmail Yakıt (d. 1950 Denizli) hâlen Akdeniz Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Türk-İslâm felsefesiyle ilgili eserlerinden birisi de "Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına" (Ankara 2002) adını taşımaktadır. Yakıt bu eserinde Yûnus'un şathiyyesinin Şeyhzade, Niyâzî-i Mısıri, Salı İsmail Hakkı ve Ali Nevrekani şerhlerini motif/semboller yönünden mukayeseli olarak incelemiş ve bu eserinin sonuna kısa bir felsefi bir yorum ilâve etmiştir.²²

Haydar Murad Hepsev

Günümüz araştırmacılarından olan Haydar Murat Hepsev (d. 1981 Manisa) de "Çıktım erik dalına" şiiri hakkında yorum yazanlardan birisidir.²³

Çıktım Erik Dalına Şerhlerinde Sembollere Yüklene Mânâlar

Çalışmamızın bu bölümünde, bir mukayese yapabilmek için Yûnus'un şathiyyesinde zikredilen sembolik motiflere şâirlerin verdikleri mânâlar birkaç beyit üzerinden kısaca açıklanacaktır. Burada, şarihlerin sembollere verdiği anlamlar işlenirken şu kısaltmalar kullanılmıştır:

Şeyhzâde:	Ş
Niyâzî:	N
Bursavî:	B
İbrahim Hâs:	H
Şeyh Ali Nakşbendî:	A
Sıdkî:	S
Turgut Çulpan:	Ç
Haydar Murad Hepsev:	HM

Çıktım erik dalına anda yidüm üzümü

Bostân ıssı kakıdı niye yersin kozumu

Erik: Şecere-i rûh, nefsin zâhir hâlidir (Ş); şerîattır (N); zâhirî amellerdir (B); amel-i riyâdır (A);

1990; Ayrıca bk. M. Tatçı, *Edebiyattan İçeri*, Ankara 1997, s. 158 vd.; Necla Pekolcay-Emine Sevim, *Yûnus Emre Şerhleri*, Ankara 1991.

17 Ahmed Yüksel Özemer, *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, İstanbul 2004.

18 Şevket Turgut Çulpan, *Nefesler*, (hz. Mustafa Tatçı), İstanbul 2008.

19 Şevket Turgut Çulpan, *A.g.e.*, s. 195-215; Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Şerhleri*, İstanbul 2008, s. 246-267.

20 Bk. Beşir Ayvazoğlu, "Ahmet Kabaklı", *TDV/İA.C.* 24, İstanbul 2001, s. 9-10.

21 Ahmet Kabaklı, *Şiir İncelemeleri*, İstanbul 1992, s. 43-50.

22 İsmail Yakıt, *Yûnus Emre'de Sembolizm-Çıktım Erik Dalına*, Ankara 2002, s. 86-89.

23 Hepsev'in şerh ettiği metin "http://akademik.semazen.net"ten alınmıştır.

amâ âlemidir (H); ilmin zâhiridir (S); erik ağacı ile ermiş bir kimse kasedilmektedir (Ç). Nefstir, tendir (HM).

Üzüm: Vahdet şarâbının ve vücûdun toplamının remzidir (Ş); bâtnî amellerdir, tarîkattir (N); bâtnî amel ve hallerdir (B); riyâ amellerin bir çeşididir (A); lâhût âlemidir (H); tarikattir (S); üzüm, koruk hâliyle birlikte düşünülüğünde (ham ve olgun) insan denilen mahlûka benzer (Ç); akıldır (HM).

Koz (Ceviz): İnsanın başıdır, mahzen-i esrârdır (Ş); hakîkattir (N); dört mertebedir; câmî' isminin mazharıdır (B); hakikat ilmidir (A); hakîkattir (S). "Niye yersin kozumu" demeden murat, insanın maişet tahsili sebebiyle itâba uğramasıdır. Cevizin ekserisi çetin olur. Kırılması güçtür. Maişet tahsili de zahmetlidir. Cevizin içi helâl lokmaya, içinin kılıcı harâm lokmaya ve meyvesinin üzerindeki zârî helâl ile harâm arasında olan şüpheli nesnelere ve mekrûhâta delâlet eder (H); "Kozumu niye yersin" denmesi, Mürşid'in kozunun çalınmasındandır; ruhtur (HM).

Bostân ıssı (sâhibi): Mürşid-i kâmilidir (N); irşâd ehlidir (B); ehlullâhtır (A); mürşid-i kâmilidir (S). "Bostân"dan murat, dünyâ âlemidir. İçinde Celâl ve Cemâl, her şey bulunur. Sâhibi, Feyyâz-ı mutlakdır (H). "Bostân"dan murat, "kâinât", "kâinât"tan murat, "ilm-i mutlak"tır. Yine "Bostân ıssı"ndan murat, ulemâ-yı zâhiriyyedir (Ç). Şeyhzâde'de ikinci misra farklıdır: Öküz: Kibirli ve kendini beğenmiş vücûd; Öküz ıssı: Vücûdun sâhibi olan Allâh'tır (Ş).

Kakmak: Cenâb-ı Hakk'ın kula, Celâl sûretinden hitâbidir (H).

Balık kavağa çıkmış zift turşusun yemeğe

Leylek koduk doğurmuş bak a şunun sözünü

Balık: Tevhîd deryasında, ilhâm yoluyla gönüle vârid olan marifetullâhtır (N); lâhî ilme tâlip olan sâliktir (B); ârifin gönlündeki tevhîd deryâsından ilhâm yoluyla gönüle gelen marifetullâhtır (A); bir zâhid-i huşktur. Gözünün gördüğünü bilir, görmediğini inkâr eder (H); Ârifin kalbi deryâdır. Balıkları ledün ilmidir (S); "balık" ve "leylek" tâbirleri ile Yunus, doğrudan doğruya kendisini remz etmektedir. Deniz rahmet-i zâtıyyedir. Beşerin tamamı zâtî rahmet içinde olduğuna göre balık beşer (mahluk)dir. Ancak kendisinin farkında değildir (C); ehil olmayan sahte rehberdir (HM).

Kavak: Meyvesiz ağaçtır. Ârif geçinen câhildir (N); faydasız bir iş ve faydasız insândır (B); meyvesiz ağaçtır, âriflerin sözlerini çalan kâbiliyetsiz kişilerdir (A); Kavak, zâhir hocasıdır. Kelâmî rûhsuzdur (S); meyvasız ve gölgesiz bir ağaç olan kavak, tek taraflı, sadece zâhire önem veren insândır (Ç); sahte keramettir (HM)

Zift turşusu: Câhilin ağızındaki, söylediklerinin hakikatinden habersiz marifet sözleridir (N); şeytânî ve nefsanî ilimlerdir (B); ehlullâhın inci değerindeki sözlerini ehlullâh geçinen câhillerin hazm etmeden yaptıkları nakillerdir (A); ilm-i bâtin sahiplerine göre zâhir ilminin tatsız tuzsuz neticesidir. Tek taraflı çalışan insanlar zift turşusu yiyen balık gibidir (Ç).

Leylek koduk (sıpa) doğurmuş: Leylek, dışını gösterip içini göstermeyen ehl-i izam, ârifdir (N); koduk doğurması, ehlullâhın hâllerini gizlemesidir (N); leylek kuşların şeyhidir, koduk (sıpa) doğurması, mûnkir ve muhâl sözdür (B); leylekten gaye ehlullâhtır, koduk doğurması, ehlullâhın bâtnını gizlemesidir (A); Leylek ise ârifin misâlidir. Zâhiri laklak olsa da bâtnı sırâ doludur. Leyleğin koduk (sıpa) doğurması, yiyip içip uyur gibi görünmesi; lalkakı tesbih mesabesindedir. Leyleklerin seferinin gaybu'l-guyûb olup bilinmediği gibi âriflerin de bâtnı arş ve kürstedir, bilinmez (S); koduk doğurmuş leylek, kendisini halktan gizleyen ârifdir (Ç); leylek sahte rehberdir, kâl ehlidir (HM).

Koduk: Koduk, katırın bir yaşına varmışına derler. Katırdan zürriyyet gelmez. Hilebâz mahlûktur. Şöhreti hile ileldir ve 'innindir. Yani soyu kesiktir. Bunun gibi, hâlden bi-haber olup dâvâ ve iddiâ sâhibi olan kişilerin gönülleri 'innindir. Onlarda hiç bir şey yoktur. Böyle zâhidler, Hak'tan feyz alamaz (H).

Bak a şunun sözünü: Bu sözden murat, münâfik bir kişinin hilekârlıkla ağızından çıkan yaramaz sözlerdir (H).

İplik verdim çulhaya sarıp yumak etmemiş

Becid becid ismarlar gelsin alsın bezini

İplik: Emel ve ömrün uzunluğu ile eksik ve bozuk fikirlerdir, nefsanî gıdâdır (Ş); tefrika-i ulâdir (N); dervişin başlangıçtaki hâlidir (B); fark-ı evveldir (A); teslim-i tâmmе ile erkân ve sülûktür (H); İplik zikir telkinidir. (S) İplik, fark makamı, yumak ise, cem' makamıdır. Bez, cem'ü'l-cem'dir. Mürşid bu makamda olup, halkta Hakk'ı, Hak'ta halkı görür. Bu makama, "kabe kavseyn" veya "mecmaü'l-bahreyn" de denilir (S); tasavvufa yani, tefekküre hazırlayıcı mahiyette olan usûl tarîkin icâbâtıdır (Ç); eğitilmek üzere gelen dervîştir (HM).

Çulha (dokumacı): Hileci, hâin ve sebâtsiz olan bu âlemdir veya nefs-i âkildir. (S); nâkis ve ehliyetsiz olduğu hâlde mürşid geçinen zâttir (N); mukallit şeyhtir (B); nâkis mürşiddir (A); sülûk

ediciye işâretidir (H); Çulha mürididir (S); ulemâ-yı zâhire veya bir tarikata intisâb ettiği hâlde müktesebâtının vermiş olduğu gurûrdan kurtulamamış kimselerdir (Ç) mürşittir (HM).

Sanıp yumak etmek: Ömrü tamamlamak (Ş); cem' hâlidir (N); sülûka ve cem'e işârettir (B); cem'dir (A); Yumak, nefisini bilmek isteyen kişinin sülûkudur (S); eğitilmektir (HM).

Dervişin becid becid ismarlamak: Dervişin şeyhinden izin almak istemesidir (S).

Bez olmak: Ömrün tamamlanmasıdır, ölmektir (Ş); cem'den sonra farka gelen kâmil dervîştir (N); cem'ül-cem'dir (B); cem'ül-cem'dir (A); Dervişin bezi dokumaması, müridin irşad olmamasıdır. Dolayısıyla başkalarını da irşad edemez (S); İplik, fark makamı, yumak ise, cem' makamıdır. Bez, cem'ül-cem'dir. Mürşid bu makamda olup, halkta Hakk'ı, Hak'ta halkı görür. Bu makama, "Kabe kavseyin" veya "Mecmaü'l-bahreyn" de denilir.

Kerpîç kodum kazana kaynatdım poyraz ile

Kanı özün diyene gösterdim ben yüzümü

Kerpîç: İnsanın tıynetinden hâsıl olan amelidir (B); boş yere yapılan riyâzet ve ibadettir (N); Allâh muhabbeti olmayan bir gönüldür (H); Kerpîç, riyâ ameldir (S); Kerpîçte, hayâtın vücûduna ve idâmesine yarayacak bütün cevher-i mütenevvia ölü hâlde olduğundan, o, kadavradan başka bir şey değildir. Kerpîç, aynı zamanda her türlü fikriyattan mahrûm, insânın sembolü olmuştur (Ç); insanın nefsidir, pişmemiştir (HM).

Kazan: Kalpdır (B). Kazandan merâmı mutfaktır. Onda zâhir ilmi pişer, sonra istidâd gelir. Yoksa, aşk potası değildir (H); Dervişin hayalidir (S); zihnin sembolüdür (Ç); kazan tekkedir, şeyhtir, zikirdir, hizmettir (HM).

Poyraz ile kaynatmak: Mây-e Muhammed'e sahip olmayan mürşid geçinenlerin soğuk nefesidir ki, kerpîci çamur eder (N); "poyraz" denilen rûzgâr Rûm diyârına göre bir soğuk rûzgârdır. Bu söz, gerçi zâhir ilmine terğîbdir. Ancak muhabbetullâha göre soğuk bir emirdir (H); Poyraz riya ameli olan kişinin kibiridir (S); poyraz ayrılık, zorluk, güçlüktür, celâl ile terbiye olmaktadır (HM).

Kanı özün demek: Hakikat-i insâniyyetimden suâl eylediklerinden cevap verdim, demeğe işâretidir (H).

Nedir deyü sorana; sözü ile bu soru kendisine müteveccih olduğundan, makâm-ı irşâda oturduğu, tâlîpleri zuhür ettiği gibi onları seyr ü sülûke idhâl ettiğini de anlatmaktadır. Bu durumda, Yûnus'un Taptuk Emre'den sonra makâm-ı irşâd'a geçmiş olduğunu da vâzih şekilde kabûl etmemiz icâb eder (Ç).

Âşık Yûnus Şerhleri

Daha önce belirttiğimiz gibi "Bizim Yûnus"un şiiirleriyle diğere Yûnuslar'ın şiiirleri eskiden beri karıştırılmıştır. Bazı üslup özelliklerinden hareketle biz bunları yaptığımız çalışmalarda tasnif etmeye çalışmıştık. Fakat burada klasik şerhlerin Yûnus Emre adına yapıldığını ve bu şerhlerin Yûnus Emre tesirini ortaya koyduğunu düşünerek Âşık Yûnus şerhlerini de tanıtmayı uygun bulduk.

İsmail Hakkı Bursavî

Bursalı İsmail Hakkı'nın "Adım adım ilerü beş âlemden içerü" şerhinin kendi hattı nüshası için bk.: Süleymaniye ktp. Esad Ef. Bl. No: 1521, yk. 92b 94a.; İÜ. Ktp. Yz. Nu: 9771²⁴

Niyâzî-i Mısırî

Niyâzî-i Mısırî'nin Âşık Yûnus Şerhi ise Balıkesir İl Halk Ktp. Yz. Nu: 451'de bulunan Mısırî'ye ait "Çıktım erik dalına" şerhi içindedir.²⁵

Selâmi Mustafa Efendi

Nakşî şeyhi Mustafa Selâmi Efendi aslen İzmirlidir. Bilahare İstanbul'a gelmiş ve burada irşadla görevli olduğu Eyüp Sultân'da Baba Haydar mahallesi'ndeki Dergâh-ı şerifinde vefat etmiştir. (ö. 1813)²⁶ Şeyh Selâmi'nin, Âşık Yûnus'tan yaptığı şerh ile birlikte üç eseri mevcuttur. Bunlardan "Şerh-i

24 Şerhin neşri için ayrıca bkz. Burhan Ümit Toprak, *Yûnus Emre Dîvânı-III ve Şerh-i Rumûzât-ı Yûnus Emre*, İstanbul 1934, s. 168-175; Âmil Çelebioğlu, "Yûnus'un Bir Şiiirinin Şerhi", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, İstanbul 1998, s. 553-561; Mustafa Tatcı, *Yûnus Emre Dîvânı-İnceleme*, C. V, İstanbul 2005.

25 Neşri için bkz. Mustafa Tatcı, "Yûnus'un Yeni Bir Şiiiri mi", *Erguvan Dergisi*, 1 (Ankara 1985) 6.; Mustafa Tatcı, *Edebiyattan İçeri*, Ankara 1997, s. 165.

26 Fatih Dâvud, *Hâtimetü'l-Eş'âr*, İstanbul 1271, s. 201; Mehmet Süreyya Bey, *Sicill-i Osmanî*, C. V, (hz. Nuri Akbayar-Seyit Ali Kahraman), İstanbul 1996, s. 1486; Bursalı Mehmed Tahir, *Aydın Vilayetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ ve Müverrihinin Terâcim-i Ahvâlî*, İzmir 1905, s. 14; Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliya*, C.

“Âşık Yûnus” adlı risalenin şimdilik tek nüshası bilinmektedir: Manisa İl Halk Ktp. Yz. Nu: 7420/2. Vr. 8b-29a.

Mustafa Tatcı

Yûnus Emre hakkında yaptığımız doktora çalışması (bk.Yûnus Emre Divanı, Tahlil, Ankara 1990; Tenkitli Metin 1990, Risaletün-Nushiyye 1990, Âşık Yûnus 1990.) üzerinden yirmi sene geçti. Biz bu arada bir yandan yaptığımız çalışmayı geliştirdik, diğer taraftan Yûnus’un şiirlerini yorumlamak için bazı hazırlıklar yaptık. Neticede ilk yaptığımız çalışma altı ciltlik bir külliyyata dönüştü ve 4. kez basılmıştır. (Yûnus Emre Külliyyatı, VI Cilt, H Yayınları 2008). Bu çalışma yeni belgeler bulunduğca ilaveler yapılarak neşredilmeye devam edilmektedir. İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin 2004 senesinden itibaren açmış olduğu “Yûnus Emre Okulu”, Atatürk Kitaplığı’nda ve Altunizade Kültür Merkezi’nde içinde bulunduğumuz 2010 senesine kadar faaliyet gösterdi. Bu okul bünyesindeki seminerlerimiz halen devam etmektedir. Burada yaptığımız okumalar, bilahare kitaplaştırılmış olup şimdikiye kadar dört kitap yayınlanmıştır.

- *İşidin Ey Yârenler-Yûnus Emre Yorumları*, İstanbul 2008, 2009.
- *Âşk Bir Güneşe Benzer-Yûnus Emre Yorumları-İstanbul* 2008, 2009.
- *Dervişler Hümâ Kuşu-Yûnus Emre Yorumları*, İstanbul 2009.
- *Âşk İmâmdır Bize*, İstanbul, 2010.

Sonuç

Bu tebliğde, Yûnus Emre şerhleri konusunda elde edilen bilgiler özetlenmiştir. Yûnus’un şiirlerine yazılan gerek müstakil şerhler ve gerek tasavvufi eserler içinde zikredilen beyit şerhleri, şâirin kültür ve edebiyat tarihimizdeki te’sirinin ne denli büyük ve geniş olduğunu göstermektedir.

Yûnus Emre, Türk edebiyatı tarihinde mânâ ve aşk dilimizin kurucusudur. Onun kurduğu dil, bilhassa “Çıktım erik dalına” şeklinde başlayan şathiyyesinde bütün özellikleriyle gün yüzüne çıkmaktadır. Bu sebeple denebilir ki bu şiir Yûnus’u takip edenler tarafından bir ölçüt kabul edilmiş ve Yûnus bu şathiyesinden hareketle yedi yüz seneden beri anlaşılmaya çalışılmıştır. Şimdiki tesbitlerimize göre, XVI. asırdan beri şâirlerin dikkatini çeken bu şiir, Türk edebiyatında “edebî şathiyye” denilebilecek bir türün doğmasına sebep olmuştur.

Bu araştırma göstermiştir ki, kütüphanelerdeki yazmalarda her an yeni şerhlerle karşılaşmak mümkündür. Şimdi yapılması gereken şey, eldeki bu şerhlerden de ilham alarak Yûnus Emre’yi modern imkân ve metodlarla yeniden değerlendirmektir. Yûnus’u daha iyi anlamak ve onun dilindeki ince mânâlara nüfuz etmek için yeni şerhlere ihtiyaç vardır.